

Referat av föreläsning på JAKs sommarseminarium 2006

OH-bild 1 (JAK1.doc)

Föreläsningen handlar om det svenska penningssystemet och baseras på en c-uppsats i ekologisk ekonomi på Mälardalens högskola. Uppsatsen är en analys över hur pass långsiktigt hållbar den svenska valutan är utifrån både sociala och ekologiska perspektiv. Slutsatsen i uppsatsen är att den svenska kronan inte alls är långsiktigt hållbar. Den här föreläsningen kommer att beskriva de mest grundläggande bristerna.

OH-bild 2 (JAK11.doc)

De fyra kanske mest grundläggande bristerna kan sammanfattas i dessa fyra punkter.

1) Med dagens system kan privata låneinstitut (i första hand banker och bolåneinstitut) skapa pengar genom sin utlåning. Dessa pengar skapas varje gång nya pengar lånas ut och det sker utan någon nämnvärd kostnad för låneinstitutet. Banker kan på det här sättet i princip skapa pengar av luft.

2) Bankerna tjänar pengar på utlåningen genom att låntagaren måste betala ränta på lånet. Vinsten för banken blir mellanskillnaden mellan inlåningsräntan och utlåningsräntan. Ju mer pengar som lånas ut, desto mer pengar tjänar banken. Annorlunda uttryckt, ju större privata vinster som bankerna får in på kreditutgivningen, ju större samhällskostnader blir det i andra änden av systemet genom inflationen. Kostnaderna med systemet läggs på de som använder pengarna som betalningsmedel och vinsterna med systemet går till de som organiserar utlåningen.

3) Ju mer pengar som skapas genom bankernas utlåning, desto större blir skuldsättningen i samhället. Alla drar på sig skulder, individer och företag såväl som myndigheter på kommunnivå ända upp till statsnivå.

4) Det allvarligaste problemet är emellertid att skillnaden mellan skuldnivån och tillgången på pengar (penningmängd) hela tiden ökar. När låneinstitutet använder intäkterna från utlåningsräntan till att ge ut nya lån så innebär det att skulderna i samhället växer snabbare än penningmängden. Följden blir att det hela tiden blir allt svårare att få tag på tillräckligt med pengar för att betala av sina lån. Fler och fler hamnar i skuldfällan.

Resten av föreläsningen kommer att förklara dessa fyra punkter lite närmare.

OH-bild 3 (JAK5.doc)

Den här bilden beskriver schematiskt hur skapandet av pengar går till. Antag att Anna, Bengt, Lisa och bankkontoret representerar ett förenklat samhälle. Från början existerar bara 100 kr som Anna har. Bengt, Lisa och banken har inga pengar. Anna väljer sedan att sätta in sina 100 kr på banken. Det gör att banken senare använder pengarna till att låna ut dem till Bengt. Bengt använder då pengarna genom att köpa t.ex. ett paraply av Lisa. När Lisa har fått pengarna väljer hon att sätta in dem på banken. Om vi nu stannar upp och undersöker vad som har hänt så märker vi att nu har både Anna och Lisa 100 kr vardera insatta på banken som de när som helst kan välja att hämta ut. Som helhet har således vårt lilla schematiska samhälle fördubblat sin penningmängd från 100 kr till 200 kr, eftersom det nu finns 200 kr tillgängliga i systemet. Detta är grundprincipen för hur majoriteten av våra moderna pengar skapas idag.

OH-bild 4 (JAK10.doc)

För att beskriva vad som egentligen händer, kan vi först och främst konstatera att banken skapar pengarna i samma ögonblick som man beviljar lånet till Bengt. I det ögonblicket fördubblas penningmängden i vårt schematiska samhälle från 100 kr till 200 kr. Anledningen till att banken kan göra så här är att banken har rätt att räkna Annas insatta pengar som en egen tillgång i sin egen balansräkning (trots att det samtidigt är Annas tillgång). Hur det går till visar balansräkningen i figuren. I situation 1, när Anna har satt in sina pengar på banken har banken 100 kr i tillgångar i form av kontanter och 100 kr i skulder i form av skyldighet att betala ut Annas 100 kr när hon så önskar. Balansräkningen visar att bankens räkenskaper hela tiden är i balans under hela processen från situation 1, vidare till situation 2 då Bengt har fått sitt lån, vidare till situation 3 då Lisa har satt in sina pengar på banken, och slutligen till situation 4 då Bengt har betalat av sitt lån. När Bengt slutligen lägger till räntebetalningen på sin inbetalning av lånet, så kan vi konstatera ytterligare några saker. Först och främst är det viktigt att komma ihåg att banken gör ingen vinst på själva skapandet av pengarna, utan bankens vinst bygger på Bengts räntebetalning. Vinsten blir skillnaden mellan utlåningsräntan från Bengt och inlåningsräntan till Anna. Den andra saken som är viktig att konstatera är att när banken beviljar lånet till Bengt och därmed ökar samhällets penningmängd med 100 kr, så ökar samtidigt skuldsättningen i samhället med 102 kr. Här skapas således en klyfta mellan skuldstorleken och penningmängden. Om banken väljer att omsätta sin vinst i konsumtion i stället för i ny utlåning så är ingen skada skedd, men om vinsten går till ny utlåning så permanentas gapet mellan skuld och tillgängliga pengar.

OH-bild 5 (JAK4.doc)

Grafen visar hur penningmängden i svenska kronor har utvecklats sedan 1961. M0 motsvarar värdet på alla sedlar och mynt i samhället, medan M3 motsvarar värdet på sedlar och mynt, plus svensk allmänhets inlåning i bank samt svensk allmänhets innehav av bankcertifikat. M3 är vanligen det mått som används för att uppskatta penningmängd. Grundtanken bakom begreppet M3 är att det ska inkludera de värden som mycket lätt kan omvandlas till kontanter. Därför inkluderas även pengar som bara existerar som en digital notering på ett insättningskonto eller i form av ett bankcertifikat. Vi kan konstatera att i Sverige idag består penningmängden av ca 8 % sedlar och mynt, medan ca 92 % motsvaras av digitala penningformer. Sedlarna och mynten har skapats av riksbanken och de digitala pengarna har skapats av privata kreditinstitut. Slutligen illustrerar bilden också väldigt tydligt varför vi har en inflation i samhället. När bankerna ständigt skapar mer pengar så måste det innebära att värdet på pengarna ständigt sjunker.

OH-bild 6 (JAK6.doc)

Den här bilden visar att skuldbördan i Sverige har ökat snabbare än penningmängden. I grafen finns samma kurva över M3 med, som visades i förra grafen. Penningmängdens ökning kan jämföras med de skuldkurvor som har lagts in. Statsskuldens förändring kan följas ända tillbaka till 1961. Det är en något oregelbunden kurva eftersom den påverkas starkt av politiska beslut. Stora förändringar i statsskulden kan avläsas i samband med bankkrisen i 1990-talets början och de hårda offentliga nedskärningarna i slutet av samma decennium. Kurvan för allmänhetens skuldsättning startar år 1985, samma år som riksdagen beslutade att avreglera penningmarknaden genom att ta bort riksbankens kontroll på hur mycket pengar som bankerna fick låna ut. Kurvan visar tydligt hur utlåningen ”stack i höjden” i samband med avregleringen. Den fråga som bör ställas i relation till kurvorna är hur länge som denna utveckling med ett allt större gap mellan skuldsättning och penningmängd kan fortsätta. När det blir allt svårare att få tag på pengar för att betala av lånen, får det långtgående

konsekvenser för samhällets aktiviteter. (Kurvan för total skuld motsvarar summan av de två kurvorna, men den totala samhällsskulden i Sverige idag (inklusive företagens skulder och övriga myndigheters skulder) ligger på ca 12000 miljarder kronor, enligt JAK-boken.)

OH-bild 7 (JAK7.doc)

Vilka konsekvenser får då denna ständiga ökning av gapet mellan skuldsättning och penningmängd? Generellt har vi redan konstaterat att ju större gapet blir desto svårare för alla låntagare att ”fixa” pengar till att betala av sina lån. Samhället får helt enkelt en allt större penningbrist oavsett hur mycket penningmängden ökas på. Mot den bakgrunden kan vi bättre förstå de dolda krafterna i nutidens samhällsutveckling. Företag, individer och myndigheter har ett begränsat antal möjligheter till hands för att minska ner sin penningbrist. A) Om man har något att sälja så gäller det att finna ny avsättning för sina produkter. Här har vi orsaken till att många krafter jobbar för att globalisera handeln och avreglera tidigare oåtkomliga exportmarknader. De starkaste intressena för global avreglering finns hos västvärldens producenter. B) Ett annat välanvänt knep för att minska på penningbristen är att skära ner på sina egna kostnader. I ett företagsperspektiv innebär det för det mesta färre jobb, lägre löner och högre arbetslöshet. C) Slutligen finns det en koppling till resursanvändning och ekologisk påverkan. När penningbristen härjar så ökar det motiven för att omvandla olika former av naturligt kapital till pengar. Vi får konsekvenser i form av överproduktion och miljöförstöring.

OH-bild 8 (JAK13.doc)

Om vi bortser från att gapet mellan skuld och penningmängd påverkar samhället, kan vi ana att även skuldsättningen i sig är ett problem när den hela tiden ökar. A) En ständig ökning av skuldsattheten i samhället drabbar till slut alla som lever i samhället. Den gemensamma nämnaren är åtstramningar av olika slag som slår hårdare ju längre ner i samhällspyramiden man befinner sig. Ett företag i skuldknipa kan klara sig ur problemen genom att föra över problemen på sina anställda (lägre lön, mindre arbetstid eller avskedning). En myndighet kan klara sina skuldproblem genom att skära ner på sin verksamhet (mindre pengar till skola, vård och omsorg). B) Den ständiga skuldtiltväxten fostrar även vårt eget tänkande. Vi har alla lättare att acceptera en skuld om vi samtidigt har en tro på någon form av förbättring/expansion i framtiden som kan betala av skulden. Här ser vi kopplingar till nutidens heliga kor i de dominerande tankesätten, dels tron på att det är den ekonomiska tillväxten som ska lösa de nuvarande skuldproblemen, dels tron på att vi alltid kommer att ha tillgång till billig fossil energi som drivkälla för samhällsutvecklingen.

OH-bild 9 (JAK2.doc)

Det svenska penningsystemet (liksom alla andra dominerande penningsystem) har utan tvekan försatt samhället och oss individer i en knepig situation. Problemen har på ett underligt sätt nästlat sig in i samhällssystemet och dess konsekvenser har långsamt tilltagit i takt med ekonomins påverkan. Citatet från kulturanthropologen Gregory Bateson beskriver på ett träffande sätt hela processen.

Ekonomihögskolan
Institutionen för Samhällsteknik
Box 883
721 23 Västerås

Är den svenska valutan anpassad för en långsiktigt hållbar utveckling?

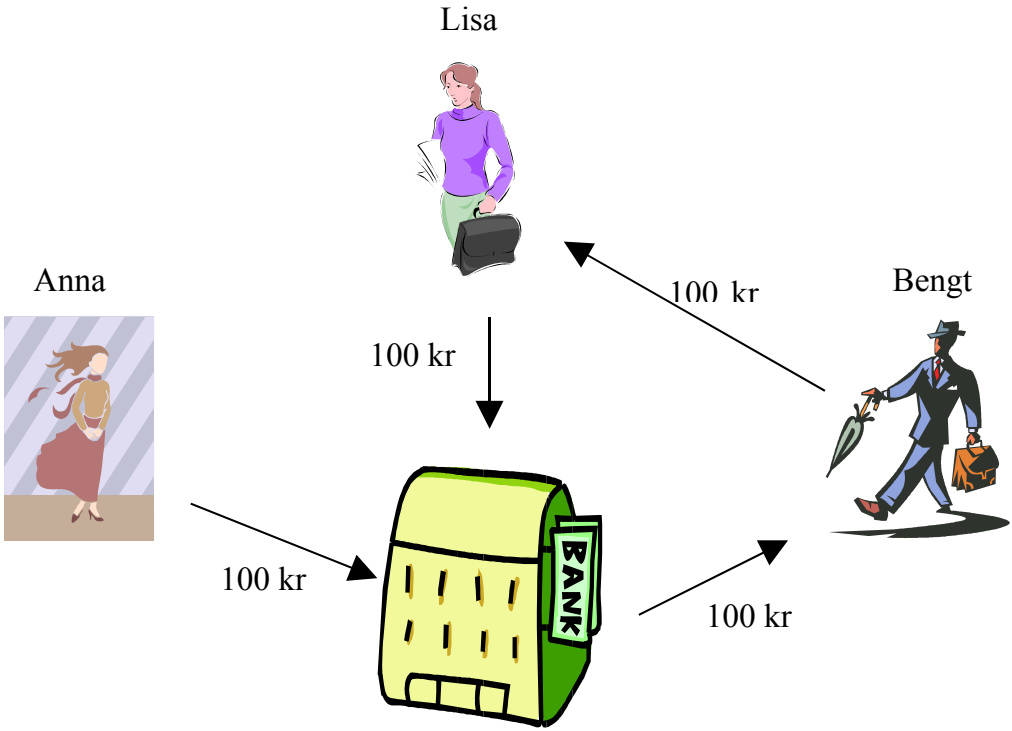
– vilka brister finns och hur kan de åtgärdas?

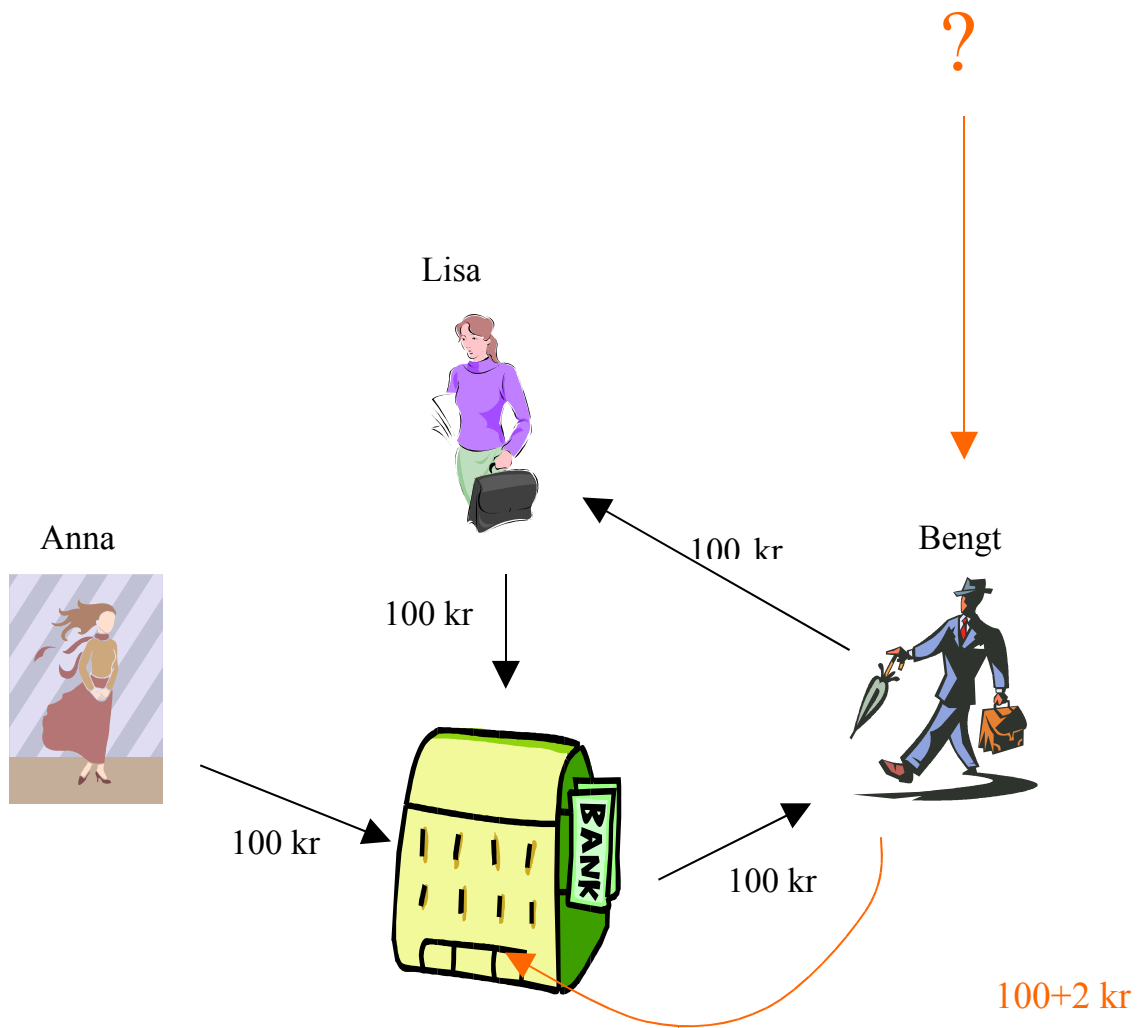

Författare:
Nils Fagerberg

Handledare:
Toni Haid

- **Privata låneinstitut kan skapa pengar (kredit) på egen hand.**
- **Ju mer pengar (kredit) som skapas desto mer pengar tjänar låneinstitutet.**
- **Ju mer pengar (kredit) som skapas desto större blir skuldsattheten i samhället.**
- **Ju mer låneinstituterna använder intäkterna från låneräntan till att skapa nya pengar (kredit) desto större blir gapet mellan skuldsattheten och penningmängden i samhället.**

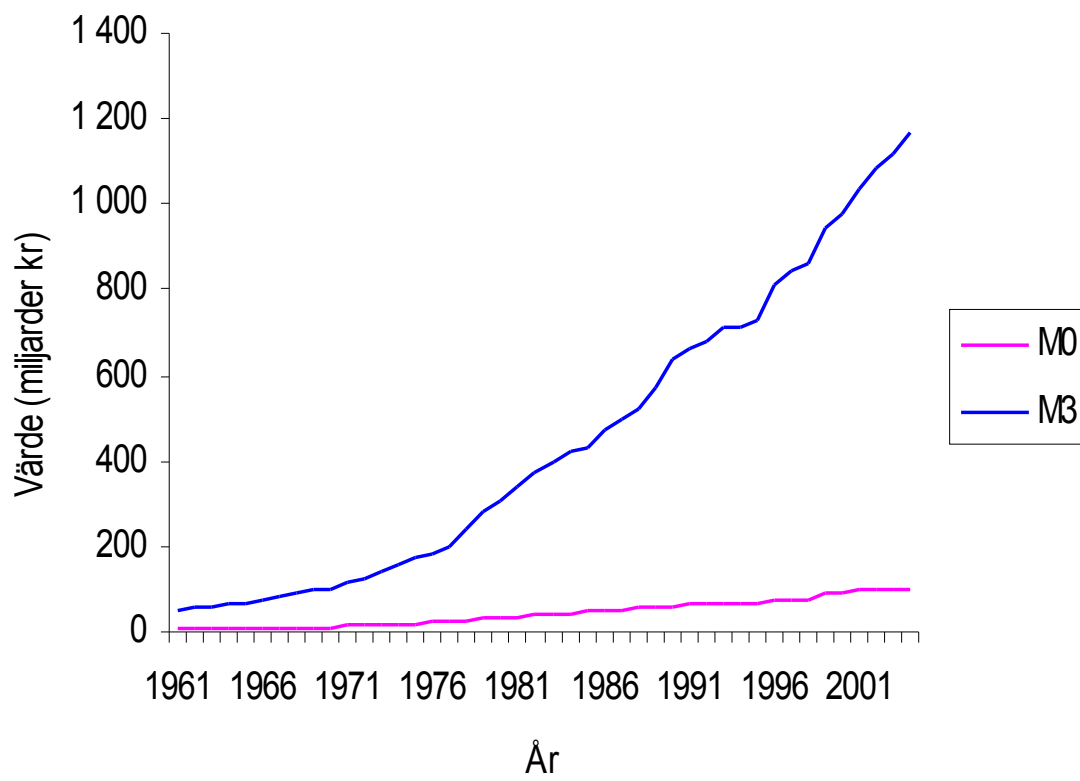

Balansräkning:

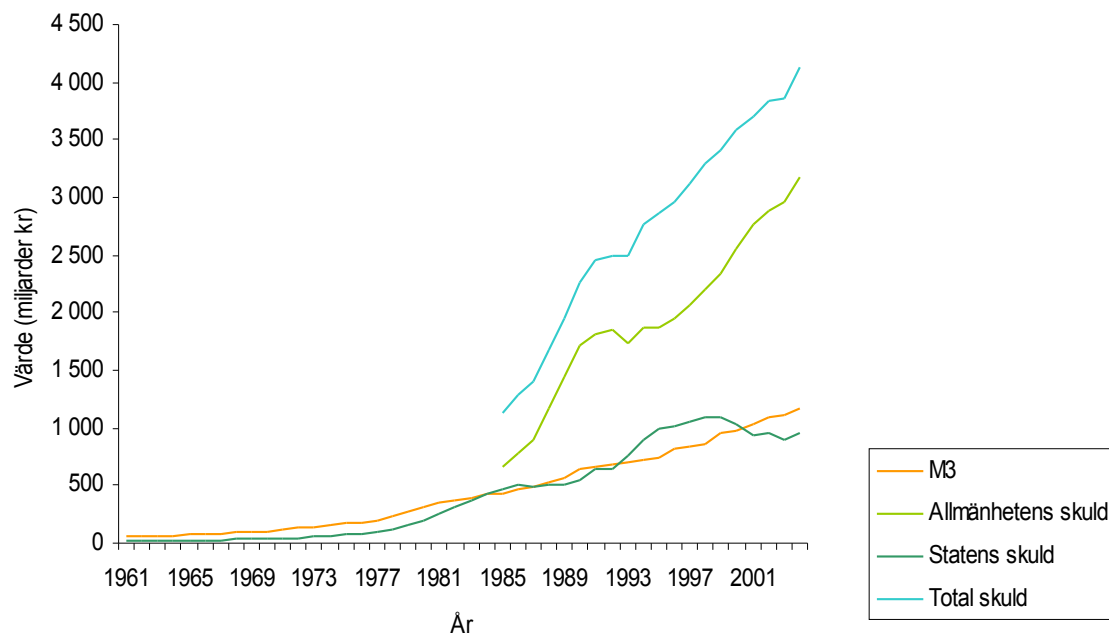
	<u>Tillgångar:</u>		<u>Skulder (+ eget kapital):</u>	
1.	100 kr	(100 kontant)	100 kr	(100 till Anna)
2.	100 kr	(100 från Bengt)	100 kr	(100 till Anna)
3.	200 kr	(100 kontant + 100 från Bengt)	200 kr	(100 till Anna + 100 till Lisa)
4.	202 kr	(202 kontant)	202 kr	(100 till Anna + 100 till Lisa + 2 eget kapital)

Penningmängd i M0 och M3

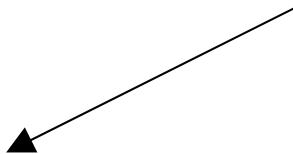
Penningmängd och skuld i SEK (1961-2004)

En ständig ökning av gapet mellan
skuldsättning och penningmängd leder till:

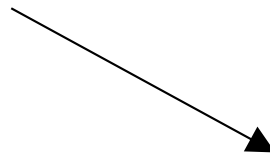
Ökande brist på pengar för alla
som behöver betala av sina lån

A. Ständig jakt på ny
köpkraft och nya
marknader
(globalisering,

B. Alla sorters
kostnader pressas
(lägre löner,
arbetslöshet)
avregleringar)

C. Mer naturresurser
omvandlas till pengar
(överproduktion,
(miljöförstöring)

En ständig ökning av skuldsattheten leder till:

A. att fler individer, hushåll, företag och offentliga myndigheter blir mer skuldsatta

Åtstramningar av olika slag

B. att alla fostras till att tro på expansion i framtiden "ännu mer kredit kräver ännu mer av.....?"

1. En tro på att ekonomisk tillväxt är enda lösningen på problemen

2. Ett mer eller mindre medvetet beroende av billig fossil energi

”Det finns en ekologi av dåliga idéer, precis som det finns en ekologi av ogräs, och det är kännetecknande för systemet att det grundläggande felet fortplantar sig själv. Det förgrenar sig som en inrotad parasit genom livets vävnader, och allting trasslar till sig i en rätt säregen röra.”

Gregory Bateson